

Warszawa, 21-02-2023 r.

BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH
Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich
Valeri Vachev

XI.813.22.2022.AKB/AS/MWR

Pan

dr hab. Marcin Pałys, prof. UW

**Przewodniczący Rady Głównej Nauki i
Szkolnictwa Wyższego**

radaglowna@mein.gov.pl

Wielce Szanowny Panie Przewodniczący!

Rzecznik Praw Obywatelskich z uwagą monitoruje sytuację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz analizuje bariery utrudniające realizację w praktyce równego prawa do edukacji wszystkich uczniów. **Jednym z elementów włączającego systemu kształcenia jest również jakość kształcenia pedagogów, w tym nauczycieli oraz ich przygotowanie do pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz w środowisku wielokulturowym.** Kwestia pracy z uczniami odmiennymi kulturowo, z doświadczeniem migracyjnym lub uchodźczym zaktualizowała się zwłaszcza w kontekście wojny w Ukrainie i konieczności zorganizowania w polskim systemie edukacji warunków do nauki dla dzieci i młodzieży stamtąd przybywających.

Ponadto w ostatnim czasie do Biura Rzecznik Praw Obywatelskich wpłynął wniosek, w którym podniesiona została konieczność zapewnienia, aby wszyscy przyszli nauczyciele i pedagodzy byli kształceni również w zakresie umiejętności pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, przy czym Wnioskodawcy szczególną uwagę zwrócili w tym kontekście na sytuację uczniów z

niepełnosprawnościami. Również w innych wnioskach kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich obywatele zwracają uwagę, że programy kształcenia pedagogów i nauczycieli powinny uwzględniać niezbędną wiedzę z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej i włączającej, interwencji kryzysowej, zjawiska przemocy oraz sposobów jej przeciwdziałania, a także kompetencji miękkich w zakresie komunikacji i mediacji. Pozyskanie tego rodzaju wiedzy i umiejętności wymaga szkolenia – czy to w ramach krótkoterminowych kursów i szkoleń, czy też w ramach studiów, w tym podyplomowych¹.

Podczas gdy uczniowie są grupą coraz bardziej różnorodną, nauczycielom wciąż brakuje doświadczenia w wielokulturowym środowisku szkolnym i często nie są świadomi zróżnicowanych potrzeb swoich uczniów, co w efekcie ogranicza ich skuteczne nauczanie – taki stan rzeczy pokazują badania na poziomie europejskim.² Podejście polegające na skutecznym ustawicznym doskonaleniu zawodowym z poszanowaniem i uwzględnieniem różnorodności dzieci i młodzieży nie jest jeszcze powszechne tak w Polsce, jak i innych krajach Europy³. Tymczasem nie ulega wątpliwości, że wysoko wykwalifikowani nauczyciele stanowią podstawowe ogniwo efektywnej edukacji włączającej. To od ich postaw oraz kompetencji zawodowych zależy, czy szkoła będzie miejscem wzrostu i rozwoju wszystkich uczniów, także tych ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Warto również podkreślić, że w świetle kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich wniosków szkolenia oferowane przez instytucje doskonalenia nauczycieli często nie odpowiadają w pełni na wyzwania stawiane nauczycielom, pedagogom i innym specjalistom w pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wskazane treści są jednak istotną częścią obowiązków nauczycieli i pedagogów, którzy do zapewnienia wsparcia zgodnego z indywidualnymi potrzebami każdego ucznia wymagają również odpowiedniego przygotowania.

¹ Zob. raport RPO pt. [Równe traktowanie w szkole. Raport z badania w szkołach oraz analiza ilościowa programów wychowawczo-profilaktycznych](#), 2022 [dostęp: 20 lutego 2023 r.]. Z badania wynika m.in., że aż 80% nauczycielek i nauczycieli nie uczestniczyło w szkoleniach dotyczących równego traktowania, s. 26 i n.

² Zob. Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna Edukacja, młodzież, sport i kultura, *Preparing teachers for diversity : the role of initial teacher education : final report*, Publications Office, 2017, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/6370022017>, s. 23 i n.

³ Ibidem, s. 104.

Jest to szczególnie istotne w obliczu wyzwania, jakim jest zapewnienie odpowiednich warunków kształcenia uczniom z Ukrainy – według szacunków Ministerstwa Edukacji i Nauki obecnie w ramach polskiego systemu edukacji uczy się około 200 tysięcy dzieci – uchodźców wojennych z tego kraju. Jak podkreślałem w swoim wystąpieniu z dnia 2 sierpnia 2022 r. do Ministra Edukacji i Nauki⁴, większość nauczycieli nie ma doświadczenia w nauczaniu klas wielokulturowych, zatem potrzebuje szkoleń w celu nabycia lub doskonalenia swoich kompetencji, a także stałego wsparcia ze strony specjalistów (psychologów, pedagogów, asystentów kulturowych, nauczycieli wspomagających), co w mojej ocenie może rzutować na faktyczną realizację przez małoletnich obywateli Ukrainy prawa do nauki. Nie można zapomnieć przy tym o uczniach o innej narodowości z doświadczeniem migracyjnym, w tym uchodźczym, którzy również poprzez znalezienie się w obcym dla siebie środowisku i systemie kształcenia zmagają się z dodatkowymi trudnościami. Warto przypomnieć, że zgodnie z art. 70 ust. 1 Konstytucji RP prawo do nauki przysługuje każdemu, niezależnie od obywatelstwa, zaś art. 32 Konstytucji RP wprowadza zasadę równości oraz zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny.

Edukacja włączająca skupia się na pełnym uczestnictwie, dostępie oraz osiągnięciach wszystkich uczniów, zwłaszcza tych, którzy z różnych powodów są wykluczeni lub zagrożeni wykluczeniem oraz ma zasadnicze znaczenie dla osiągnięcia wysokiej jakości edukacji wszystkich uczniów, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, a także dla rozwoju integrujących, pokojowych i sprawiedliwych społeczeństw. Jedną z podstawowych przeszkód we wdrażaniu edukacji włączającej jest brak wiedzy na temat charakteru i zalet wysokiej jakości edukacji włączającej oraz różnorodności, w tym w zakresie konkurencyjności i uczenia się przez wszystkich oraz brak odpowiedniego reagowania na potrzeby w zakresie wsparcia, co prowadzi do niesłusznych obaw i stereotypów, według których włączenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w ramach placówek ogólnodostępnych powoduje obniżenie jakości edukacji lub inne negatywne skutki wobec pozostałych osób.

Ratyfikując Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych⁵, Rzeczpospolita Polska zobowiązała się do zapewnienia edukacji włączającej na każdym etapie

⁴ Zob. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-edukacja-ukraina-dzieci-rekomendacje-mein-odpowiedz> [dostęp: 20 lutego 2023 r.].

⁵ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169; dalej jako: „Konwencja”).

kształcenia z uwzględnieniem zróżnicowanych potrzeb uczniów, o czym stanowi jej art. 24. W ramach niniejszego postanowienia państwa mają za zadanie zadbać, aby osoby z niepełnosprawnościami nie były wykluczane z powszechnego systemu edukacji ze względu na niepełnosprawność, a dzieci nie były wykluczane z bezpłatnej i obowiązkowej nauki w szkole podstawowej lub z nauczania na poziomie średnim. Powołany przepis obejmuje wszelkie odpowiednie środki i nie ogranicza się wyłącznie do zobowiązania państw-stron do wprowadzenia niezbędnych regulacji prawnych. W konsekwencji wiąże się również z obowiązkiem odpowiedniego przygotowania nauczycieli, pedagogów i specjalistów do współpracy z dziećmi z różnymi niepełnosprawnościami z uwzględnieniem ich potencjału, godności, wzmocnienia poszanowania praw człowieka i różnorodności. Komitet ONZ ds. praw osób z niepełnosprawnościami⁶ zwrócił również uwagę, że istotną barierą w realizacji edukacji włączającej jest brak woli politycznej, wiedzy technicznej i umiejętności realizowania prawa do edukacji włączającej, w tym niewystarczające kształcenie ogółu kadr nauczycielskich. Komitet podniósł również, że państwa-strony Konwencji muszą zapewnić, aby zarówno proces, jak i efekty opracowania systemu edukacji włączającej były zgodne z zasadami ogólnymi wyrażonymi w art. 3 Konwencji.⁷ Zasady te obejmują m.in. poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także niezależności osoby, zasadę niedyskryminacji, poszanowanie odmienności i akceptację osób z niepełnosprawnościami, czy równość szans.⁸ Edukacja włączająca musi stawiać sobie za cel promowanie wzajemnego szacunku i wartości wszystkich osób oraz budowę takiego środowiska edukacyjnego, w którym podejście do nauczania, kultura pracy placówki edukacyjnej i sam program nauczania odzwierciedlają wartość różnorodności.⁹ Choć Komitet wypowiadał się w kontekście dzieci i uczniów z niepełnosprawnościami uważam, że powyższe konkluzje można odnieść również do dzieci i uczniów z doświadczeniem migracyjnym i uchodźczym.

Ponadto chciałbym podkreślić, że w świetle przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich badań społecznych, ponad dwie trzecie Polaków (aż 70%) uważa, że w polskich szkołach powinna być prowadzona edukacja

⁶ Komentarz Komitetu ONZ ds. praw osób z niepełnosprawnościami do artykułu 4 (2016) na temat prawa do edukacji włączającej z 25 listopada 2016 r., znak: CRPD/C/GC/4, pkt 4.

⁷ Komentarz ogólny nr 4, pkt 5.

⁸ Zob. art. 11 Konwencji.

⁹ Komentarz ogólny nr 4, pkt 15.

antydiskryminacyjna¹⁰. Zadaniem edukacji antydiskryminacyjnej jest umacnianie wśród uczennic i uczniów postaw takich jak szacunek dla drugiego człowieka, uznanie różnorodności i złożoności współczesnego świata. Odpowiednio realizowany proces edukacyjny przyczyniłby się również do zapobiegania przemocy¹¹ wobec osób z niepełnosprawnościami, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kobiet i dziewcząt, co jest obowiązkiem władz publicznych zgodnie z treścią art. 16 Konwencji, oraz występowania innych negatywnych zjawisk motywowanych uprzedzeniami.

Przygotowanie kadr do wdrożenia edukacji włączającej zostało również uwzględnione jako jeden z priorytetów w Strategii na rzecz osób z niepełnosprawnościami na lata 2021-2030.¹² Działanie to ma obejmować zwiększanie kompetencji, umiejętności i zmianę postaw kadry zarządzającej, nauczycieli, specjalistów i innych pracowników systemu oświaty wobec zróżnicowania potrzeb edukacyjnych uczniów. W ramach wskazanego działania zaplanowano również opracowanie standardów kształcenia przyszłych nauczycieli, tak by w programach kształcenia podstawowego (kierunkowego) uwzględnione były moduły lub treści programowe z zakresu problematyki koncentrującej się na szeroko rozumianym zagadnieniu edukacji włączającej oraz działania wspierające uczelnie w ich realizacji. Realizatorami wskazanego działania są m. in. placówki doskonalenia nauczycieli i uczelnie wyższe. Wskazane postulaty w części realizuje standard kształcenia do wykonywania zawodu nauczyciela, który określają przepisy rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r.¹³, choć w mojej ocenie wymaga on uszczegółowienia o kwestie dotyczące edukacji międzykulturowej oraz wiedzy i umiejętności w zakresie wsparcia dzieci i młodzieży z doświadczeniem migracyjnym lub uchodźczym. Zmiany uwzględniające powyższe postulaty mogłyby zostać również zawarte w programach kształcenia nauczycieli, pedagogów i innych specjalistów na

¹⁰ Ochrona przed dyskryminacją w Polsce, Stan prawny i świadomość społeczna. Wnioski i rekomendacje RPO, Warszawa, 2020, str.16, dostęp pod adresem: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Ochrona_przed-_dyskryminacja_w_Polsce.pdf [dostęp: 20 lutego 2023 r.].

¹¹ Zdaniem znacznej większości (niemal 75%) nauczycieli i nauczycielek, którzy odpowiedzieli na pytania ankietowe edukacja antydiskryminacyjna pomaga zapobiegać przemocy w szkole, Równe traktowanie w szkole, op. cit., s. 30.

¹² Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030 (M.P. z 2018 r. poz. 218).

¹³ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. z 2021 r. poz. 890, ze zm.).

wybranych kierunkach studiów licencjackich, magisterskich czy na studiach podyplomowych.

Chciałbym również podkreślić, że w tym roku ukaże się raport z kolejnego badania przeprowadzonego na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich, które dotyczyło wsparcia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach podstawowych, w szczególności zaś z zakresu wsparcia udzielanego uczniom z tej grupy przez nauczyciela współorganizującego proces kształcenia, pomoc nauczyciela, jak i asystenta ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Już teraz chciałbym jednak przekazać, że z części jakościowej tego badania, która zawiera analizę wywiadów z osobami wykonującymi wskazane wyżej zawody i funkcje, jak i rodzicami uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jednoznacznie wynika, że jedną z głównych barier utrudniających adekwatne i efektywne wsparcie uczniów jest brak wiedzy po stronie samych nauczycieli i innych pracowników szkół o znaczeniu edukacji włączającej oraz sposobach wsparcia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ale także całej społeczności szkolnej w obliczu wyzwań z tym związanych.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.), zwracam się do Pana Przewodniczącego oraz Członków Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego o wsparcie w jak najszerszym uwzględnianiu treści z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej, interwencji kryzysowej, praw dzieci i uczniów z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, edukacji międzykulturowej i wsparcia dzieci i uczniów z doświadczeniem migracyjnym i uchodźczym w programach kształcenia przyszłych pedagogów i nauczycieli oraz rozwijanie oferty edukacyjnej w tym zakresie skierowanej do osób, które już wykonują te zawody w ramach kompetencji Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Łączę wyrazy szacunku

Valeri Vachev

Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/